

UDK 811.163.42-112
Izvorni znanstveni rad
Primljen 1. veljače 2002.
Prihvaćen za tisak 6. veljače 2002.

Nataša Bašić

Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*
Frankopanska 26
10 000 Zagreb
nbasic@hlz.hr

JATOVSKA RASLOJENOST U KAŠIĆEVIM DJELIMA¹

U članku se raspravlja o raspodjeli jatovskih alternanata u Kašićevim djelima, utvrđuje fonološka vrijednost slogova koje je bilježio grafemima *ie*, *ye* i *ie*, napose fonološka vrijednost slogova s nekadašnjim dugim jatom, te prate promjene zubnika *l*, *n*, *t* i *d* u nepčanike *l*, *n*, *ć* i *ž* uz jotu jatovskoga podrijetla kao posljedica tzv. najnovije jotacije.

U svom glasovitom predgovoru *Ritualu rimskomu* iz 1636. godine (tiskan 1640), obraćajući se u tradicionalnoj hrvatskoj maniri “blagomu i milomu štioću”, Bartul Kašić između triju hrvatskih književnih stilizacija, koje naziva dubrovačkom, bosanskom i dalmatinskom, za opću hrvatsku odabire bosansku. Kriterij po kojem ih je razlučio jest završno *-l* u glagolskom pridjevu radnom svršenih likova: bosanski *poslao sam*, *učio sam*, *rekao sam*; dalmatinski *poslal sam*, *učil sam*, *rekal sam*; dubrovački *poslo sam*, *reko sam*. Uočuje se da u razluci nema jatovskih dioba hrvatskih narječja, koje će u kasnijim jezikoslovnim razlučnicama (napose od 19. stoljeća) biti glavnim diobenim kriterijem. Iz te se znakovite “nedostatnosti” može promatrati Kašićev odnos prema jatovskoj problematici, tj. postaviti pitanje je li ju ispustio namjerice, držeći je nedovoljno čvrstim kriterijem, ili je upravo ja-

¹ Ovaj je rad izložen na Drugom hrvatskom slavističkom kongresu u Osijeku 1999. godine.

tovska raslojenost bila ona osjetljiva jezična točka koja je toliko dijelila hrvatska narječja da je Kašić izlaz morao tražiti u preporuci iz predgovora *Ritualu* kako svatko može pisati “na sfoj nacin navernuvsci slovo koyogodir po sfojy obicayi”.

I u drugim dvama djelima, u *Intitucijama* iz 1604. i u *Nauku karstyanskom* iz 1633, u kojima potanko razlaže svoj grafijski sustav, ne govori o jatovskoj problematici. Jedna je jedina, gotovo usputna zabilješka u ikavskim *Institucijama*, na 9. str., u kojoj među diftonge ubraja *ie* i tumači da su njegovi članovi, *i* i *e*, “semivocales”, a kao primjer navodi množinski genitivni lik *tieh*, u značenju *istorum*, navela R. Katičića na misao kako Kašić, “premda je njegov ilirski inače dosljedno ikavski, već i prije svog dodira s Dubrovnikom predviđa i pisanje ijekavskih oblika” (Katičić 1981: 23) te ne zaključak da se “iz takve grafije vidi da mu je ijekavski refleks dugoga *jat* bio jednosložan” (Isto).

Objavljivanjem i atribucijom dvaju ranih Kašićevih radova, maloga *Konverzacijskoga priručnika Libretto di frasi* iz 1595. i *Hrvatsko-talijanskog rječnika* iz oko 1600. (Horvat 1990),² ta je Katičićeva pretpostavka obilno potvrđena. Primjeri iz *Konverzacijskoga priručnika – dieticiu, divojčiza*³, *liepo, lin, naypriya, ovd, timenieh, vratieh, vrime*, u kojima se smjenjuju ikavski s jekavskim likovima, uz poneki hiperjekavizam (*chruniecu, gospodiečki, tolieko, zatielak*), napućuju da je Kašić prije pisanja *Institucija* zaista bio u dodiru s jekavicom.

Taj je dodir bogato potvrđen i u njegovu *Hrvatsko-talijanskom rječniku*. U njem se također smjenjuju jekavski oblici s ikavskima (uz poneki sjevernočakavski ekavizam), odnosno štokavski sa čakavskima, pa čitamo *bdièti, besieda, besiediti, bièva, blíd, brìme, clovìcan, cloviehk, crìsgna, crívo, díl, diticch, gliéxan, gríh, krípko, liecnik, likaría, listve, medvid, obíd, píesan, potriba, prie, pribiek, prividak, prigaziti, prominiti, prosvitliti, sardienye, sime, siniça, siver, slip, slipota, smih, syever, tudyer, venciaç, vricchia, vridan, vrime, xdribaç, xeliti, xelizo, xiviti, xuditi, yelin, zabluditi, zabludienye, zamiriti, zapoviditi, zasesti, zasida, zdilla, zèniça, zril, zvir, zvizda...* Uz podosta jekavske građe, pretežu ikavski oblici i natuknice izrazitih čakavskih crta. Tako Kašić

² Ovdje se ne ulazi u prijepore je li Kašić autor *Hrvatsko-talijanskoga rječnika* iz oko 1600. (Vončina 1999), jer konačan odgovor na to pitanje ne će utjecati na zaključke o Kašićevu pisanju jatovskih alternanata.

³ U rukopisu je fonem /č/ bilježen grafemom ċ (c s crticom iznad). U kasnijim Kašićevim djelima toga grafema nema.

čuva alternantu *a* praslavenskoga nosnoga vokala *ę* iza *j* (*jazik*) te početne suglasničke skupine *čr-* (*crip, criscgna, crivo*) i *va-* (*vazet, vazimam, vazmi*).

Iako rubno, uvođenje dvoglasnika *ie* u fonološki opis hrvatskoga književnoga jezika već u *Institucijama* 1604, koji mu je mogao biti poznat ne samo kao knjiško nasljeđe, nego i kao odlika paške čakavštine, jer je riječ o sustavnoj pojavi diftongiziranja dugoga *e* jatovskoga podrijetla, karakterističnoj za sva tri hrvatska narječja,⁴ te primjeri iz dvaju navedenih rječnika navijestili su Kašićev put prema konačnom odabiru jekavske štokavštine kao izraza općega hrvatskoga jezika, koji je svoju punu zrelost i potvrdu doživio u njegovu prijevodu *Svetoga pisma* (1625–42). O kakvoj je jekavštini riječ, uklapa li se ona u okvire naših današnjih spoznaja o razvitku hrvatske književne jekavštine i koliko je samo Kašićevo djelo pridonijelo takvu razvitku te može li ono u čem dopuniti i možda promijeniti naše poglede na standardne likove pojedinih kategorija i oblika u suvremenom jeziku, jesu pitanja na koja bi trebao odgovoriti ovaj rad.

Građa je za nj crpljena iz 8 Kašićevih djela, nastalih u rasponu od 1595. do 1642: *Libretto di frasi* (LF), *Hrvatsko-talijanski rječnik* (HTR), *Institutionum linguae illyricae libri duo* (ILL), *Nacin od meditationi i molitvć* (NML), *Perivoy od dievstva* (PD), *Venefrida* (V), *Ritual rimski* (RR), *Sveto pismo* (SP). Bilježeni su osnovni likovi s jatovskim alternantama u osnovskom morfemu (infinitiv glagola, nominativ imeničnih i pridjevno-zamjeničnih riječi) te drugi oblici ako u odabranim stranicama nije bilo potvrda za prve ili ako su zanimljivi s tvorbenoga gledišta. Iste pojavnice nisu bilježene u različitim djelima, jer je nakana bila utvrditi što više različitih pojavnica istoga korijena. Rezultati su uspoređivani s onima u monografiji *Jezik Bartola Kašića* D. Gabrić-Bagarić (1984), koja je autorici poslužila kao polazište u ovom radu. Jatovske alternante u nastavačnim morfemima nisu ovdje posebno popisivane, jer bi to nepotrebno opteretilo rad, budući da je riječ

⁴ Moguš 1977: 39: "(...) u diftonškim govorima ovako dobiveno *e*, ako je dugo, realizira se kao *ie*, npr. na Susku Gpl. *liet* (: N sg. *leto*), *bliet-blieda* (: *sused*), *ciena, ciel* (: *celahan*), *biel* (: *belahan*), *neviera* (: *verovat*) itd. Tako je i u Ugljanu, Kukljici, Suto-mišćici, Preku, Kalima i Pagu." V. Jakić-Cestarić bilježi 1957. na Pagu također oblike s dvoglasnikom. Kolegica Silvana Vranić potvrdila mi je da je pripremajući magisterij *Fonologija čakavskih govora otoka Paga* naišla potkraj 1980-ih među najstarijim stanovnicima na nekoliko govornika koji su sačuvali dvoglasnik u riječima *zienska, hier, giedali*.

o sustavnim kategorijama, pa je u okviru članka izlučen ograničen broj primjera dovoljan za valjanost popisa i interpretaciju.

Na žalost, za posljednje se djelo u ovoj građi, Kašićev prijevod *Svetoga pisma*, nije moglo upotrijebiti izdanje iz 2000. godine, jer u njem nije donesena izvorna Kašićeva grafija, pa se moralo posegnuti za rukopisom.⁵

Kašićev je jezik iz razdoblja prvih radova, HTR i ILI, s obzirom na jatovske reflekske pretežito ikavski. U ILI prevladava čakavsko-štokavska ikavica s ponekim sjevernočakavskim ekavizmom (*devóyka 22, pètteh 29, vencàç 31, rétko 175*), a u HTR udio se jekavskih likova izrazito povećao te se sačuvali neki sjevernočakavski ekavizmi (*çelivàti, çelov, çelùjem 32*).

Konačnim izborom štokavice govorna se osnovica Kašićevih djela nije stabilizirala u smislu konačnoga odabira između ikavske i jekavske potke te potpunoga uklanjanja čakavskih ekavizama, koji su, dođuše u sve manjem broju, ipak prisutni i u njegovim kasnijim tekstovima, primjerice *nasledovati, tielo: telesa, smerno*.

Pod dubrovačkim je utjecajem prigrio jekavicu, ali je ikavicom pisao i nakon dubrovačke faze, primjerice *Xivot Gospodina naschega Isukarsta* i *Xivot Pricista Bogorodica* (1638) te *Ritual rimski* (*Kalendar* je ikavsko-jekavski), u predgovoru kojega se obraća “blagomu i milomu štioću”, dobrostivo dopuštajući unošenje mjesnih govora u književni jezik. U osnovskim morfemima ima dosta ikavskih potvrda u djelima koja su inače pretežito jekavska, a gotovo bez izuzetka piše prefiks *prê-* u ikavskom liku *pri-*. Jednaka se nestabilnost uočuje i u bilježenju slogova s tzv. pokrivenim *r*: u kratkim slogovima rabi *ri, re* i *rje* likove: *grescnik / griescnik / griscnik; krepost / kriepost / kripost; vredniyu / vriedniyu / vridniyu, vrieme : vremena / vriemena / vrimena*.

I dok njegova štokavska ikavština istraživačima nije pravila poteškoće, jekavština je predmetom mnogih rasprava, u prvom redu stoga što Kašić obje jatovske dvoglasničke alternante, dugo [iĕ], i kratko [iĕ], bilježi jednako, digrafom *ie*, pa su proučavatelji njegova fonološkoga sustava uz grafiju *ie* u dugim slogovima znali vezivati samo dvosložan ostvaraj [iĕ]. Sam je pak duge od kratkih slogova razlikovao

⁵ Prijeka je potreba da se ono napokon tiska onako kako ga je Kašić napisao i tako omogućiti istraživačima da sustavnije prouče taj dragocjeni spomenik hrvatskoga jezika. Zahvaljujem ovom prigodom kolegi dr. Damiru Borasu s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu što mi je ustupio računalni ispis pojava s *ie* u prijevodu *Svetoga pisma* te mi barem donekle olakšao istraživanje.

uglavnom udvajanjem suglasnika za kratkim slogom: *viettar*, *uliezzosce* (SP, Izl, 14, 21), *piesni* (nominativ množine), *piessan* (nominativ jednine) (RR, 11). Rijetko je grafijom *ye* bilježio kratko jatovsko [jē]: *syever* (HTR 88); U SP ima uvijek *siever*.

Grafija *ie* implicira u Kašića jednosložan izgovor i u dugim i u kratkim slogovima ne samo po definiciji fonološkoga sadržaja grafema *ie* iz *Institucija* (str. 9), gdje je on jasno definiran kao dvoglasnik (diftong), nego i po primjerima njegova djela u stihu, *Venefride*, koja je pisana u stopi simetričnoga osmerca, odnosno dvanaesterca:

(1) *E/vvo/ i/de/ bie/la/ zo/ra*
Iz/ sun/ccan/ieh/ sfie/tglieh/ dvó/rá
Yur/ pla/ni/nnæ/ sfud/ po/zlá/ti
I/ sfiem/ stvar/iem/ lie/post/ urá/ti.

[...]

(205) *Zdrav/ pri/casn/i /i/ ple/me/nni,*
V/ krie/post/ieh/ sfa/ccieh/ o/cce,
V/ mu/dro/sti/ nay/ ca/stenni,
Od/ do/bro/tć/ nam/ u/zro/cce.

[...]

(1357) *Znay,/ ma/ kchie/ro,/ da/ o/ te/bbi,*
V/ kra/glie/vieh/ slav/nieh/ dvo/rieh
I/ u/ kragl/skieh/ skro/vnieh/ zbo/rrieh
Yosc/ go/vo/rri/ sfak/ se/bbi.

U nastavačnim morfemima imenične i pridjevno-zamjениčne sklonidbe Kašićeva jatovska alternanta koju bilježi digrafom *ie* primarno je jednosložna. Na mjestu staroga jata bilježi dakle u L mn. imenične sklonidbe uz ikavski *-ih/-i* i jekavski nastavak *-ieh* (*po rusazieih*, *u dvo-rieh*, *u kriepostieih* V; *na vratieih*, *na oblacieih* SZ Post), a u I mn. uz *-i*, *-imi*, *-im* jekavske nastavke *-iem(i)* (*roziemi*, *pieneziemi* SZ Post).

U pridjevno-zamjениčnoj sklonidbi nastavci su u I jd. uz *-im* jekavsko *-iem* (*neznaniem*, *moyiem*), u G mn. *-ieh* (*parvoroyhennieh*, *od sfieh* SZ Post), D mn. *-iem* (*rayskiem*, *poganskiem*, *umarliem* V), L mn. *-ieh* (*slavnieh* V), I mn. *-iem(i)(a)* (*nashiemi*, *iniemi*, *sviemi*, *tvoiem* V; *svoiem*, *sviemi*, *oveziema* SZ Post)

Iz tih se primjera kada su uvršteni u stih može zaključiti da je Kašiću, kao i drugim dubrovačkim piscima, dugo dvoglasničko [iē] primarno jednosložno, pa ga u transkripcijama valja tako interpretirati u lokativu i instrumentalu množine imenične sklonidbe te u instrumentalu jednine, genitivu, dativu i lokativu množine pridjevno-zamjenične paradigme. Potvrdom je tomu i postupak redaktora s njegovim prijevozom *Vanghelia i pistula* iz 1641, objavljenim ponovno u Dubrovniku 1784. drugom grafijom. Kašićevo *Ne u xderanieh, ni u pianstvieh* redaktor u ponovljenom izdanju prenosi *Ne u scderanjeh, ni u pjanstujeh*.

Za potrebe metra Kašić će digrafom *ie* znati obilježiti i dvosložan ostvaraj, ali je on sekundarne vrijednosti. Kao takav poznat je i u kasnijoj hrvatskoj versifikacijskoj praksi, pa ga u tom smislu opisuju, primjerice, i ilirski gramatičari V. Babukić ili A. Mažuranić.

Za dvosložan ostvaraj dugoga jatovskoga [iē] Kašić rabi grafiju *iye*, primjerice u bilježenju priloga *priye*, lat. “ante” (ILI, 175), odnosno *naypriya* (LF, 189)⁶. Nju sustavno zamjenjuje u *Venefridi* i kasnijim tekstovima (SP, RR) grafijom *ie*, pa piše *prie*, što bi upućivalo na jednosložan ostvaraj, dobro potvrđen u *Venefridi*, gdje su od četiriju poraba priloga *prie* tri jednosložne, a jedna dvosložna:

- (249) *Prie/ negh' iz/dáy/nom /si/lla/ gnih/ u/zi/ma* (dvanaesterac)
(501) *Prie/ chie/ yugh/ stu/de/nne /snie/go/ve dax/di/tti*, (dvanaesterac)
(583) *Prie/ chie/se/ sas/ta/tti/ s' ne/bbom/ zem/glia/ go/ri* (dvanaesterac)
(1386) *To/ po/mi/slit?/ Prie/ u/ gro/bu*, (osmerac)

Nesumnjivo dvosložan izgovor fonološkoga slijeda /i+j+e/ Kašić bilježi trigrafom *iye* u stupnjevanju pridjeva, odnosno u tvorbi otpridjevnih priloga:

- boxanstveniye* (RR 1)
duxkiye (RR 15)
izvarsnijye (RR 1)
kasniye (RR 45, 48)
korisnijye (RR 1; NZ Lk 17, 2)
nàystariye (NZ Izl 4, 29)

⁶ Čini se da je u rukopisu *naypriya*; u knjizi je transkribirano *nayprija* (Horvat 1990).

naystaríyega (SZ Post 44, 12)
obilniye (NZ Iv 10, 10)
ocitniye (RR 46)
sfetiye (RR 1)
slobodniye (NZ Mt 11, 22)

Riječ je dakle o sustavnoj pojavi, o bilježenju fonemskoga slijeda /i+j+e/ u nastavačnom morfemu *-ije* (<êje) srednjega roda u stupnjevanju pridjeva. Pojedini se otkloni u toj kategoriji s digrafom *ie* mogu interpretirati kao fonološki zapisi s jednosložnim ostvarajem, poput *nayposlie* [naiposljē] (SZ Post 29, 30).

Među glagolskim oblicima jatovskoga postanja u Kašića posebnu pozornost privlači danas posve izgubljeno dočetano *-je* u trećem licu jednine aorista glagola 4. vrste na *-iti*, koji bilježi digrafom *-ie*. Obilne se potvrde za taj stari aorist mogu naći u prijevodu *Svetoga pisma*, jednako u svršenih, kao i u nesvršenih glagola:

I *zapoviddie* gnemu (SZ Post 1, 2)

I *satvòrie* Gñ Boog (SZ Post 2, 22)

(...) i *sagráie* grad (SZ Post 4, 17)

(...) nà prilikku Boxyu *uccinie* gnegá. Muxa i Xenù *stvorrie* gnih, i *blagosovie* gnih i *naddie* gnima imme Adam, ù dán ùkoyìsu stvorreni. A *xijvie* Adam stoo, i tričs godisctà. I *porodie* nà slikku i prilikku sfoyu (SZ Post 5, 1–2)

I *hodie* Henok s Bogom (SZ Post 6, 22)

I *prostrie* ruku i *uhittie* màc (SZ Post 22, 10)

A on *govvòrie* brátyi sfoyòy (SZ Post, 46, 31)

I *ràzgovorie* gnih i blágo i krotko *besieddie*. (SZ Post 50, 21)

(...) *uccinie* kakono *zapoviedie* gnemu Angeo Gospodinnov; i uzze xenù sfoyu. I nepoznascegnú, doklè *porodie* sijna sfoga parvoroyhenoga (NZ Mt 1, 24–25)

Irud bo *uhittie* Ivanna (NZ Mt 14, 3)

(...) oko devetoga dobba *zavapie* Yesùs (NZ Mt 27, 46)

(...) *vapiyucci* glásom velickiem *pústie* dùh. (NZ Mt 27, 50)

Ter netom *okussie* starisfát voddu (NZ Iv 2, 9)

(...) ter *otrie* nogghæ gnegovvæ vlasimi sfoyiemi: i kuchia se *napunnie* od mirisá pó masti. (NZ Iv 12, 3)

Odgovorie gnemu mnósctvo: (NZ Iv 12, 34)

Potom toga *mollie* Pilata Yosef (NZ Iv 19, 38)

I *dopustie* Pilat (NZ Iv 19, 38).

Od glagola *biti* u tom su liku alternante *bi* (Kašićeva grafija *bij*) i *bje* (Kašićeva grafija *bie*). U glagola 3. vrste na *-jeti* (<*êti*) dočetno je *-ie* uobičajeno, pa ga ima i Kašić (*besiedie, bludie, umrie, vidie, xijvie...*), a sačuvano je i u suvremenom jeziku u grafiji *-je* (*izgorjeti – izgorje, poletjeti – poletje, uvidjeti – uvidje...*). U Kašića je dočetno dvoglasničko *-ie* u 3. licu aorista glagola na *-iti* naslijeđeno iz starijih tekstova, u kojima se miješaju paradigme glagola 3. i 4. vrste, pretpostavljajući u objema vrstama alternantne likove *-iti/-êti*.

U suvremenom se jeziku otvara pitanje fonološke interpretacije staroga zapisa dočetnoga *-ie* u glagola tipa *drijêti* i *ùmrijêti*, kojima je naglašen slog s dvoglasnikom, odnosno na njem je duljina. Suvremena norma propisuje u 3. licu grafiju *-ije* (*drijeti – drije, umrijeti – umrije*). Naglasni razlozi dovode najozbiljnije u pitanje takvu grafiju, budući da se kratkouzlazni infinitivni naglasak mijenja u aoristu u kratkosilazni, iza kojega se krati slog s *ije*, pa bi aorist tih glagola u suvremenoj grafiji trebao glasiti *drjè* i *ùmrije*, na što upućuje i Kašićeva grafija *-ie* dvoglasničke fonološke vrijednosti.

U vezi s jatovskom problematikom priređivačima i interpretima Kašićevih djela valja odgovoriti i na pitanje o postojanju/nepostojanju novijih jotiranih oblika kada se zubnici *l, n, t* i *d* nađu uz jotu jatovska podrijetla. Iz Kašićevih se miješanih grafija *bigliegh, liepsca, kolieno, gneki, gnetko, niekoliçi, gnekada, hotienye, xeglienye, nasladyenye, uvidyenye, chiuchienye, chiutyenye, zabludienye, sadienye* može zaključiti da je proces novije jotacije obuhvatio dio oblika, ali supostojanje jotiranih i nejotiranih likova upozorava da se ne smije transkribirati prema apriornom stajalištu priređivača da je riječ o štokavskom djelu te iz toga izvlačiti dalekosežne zaključke i provoditi radikalne zahvate, već treba slijediti izvorni Kašićev zapis. Digraf *ty* u primjeru *chiutyenye* ne bismo mogli transkribirati *ćućenje* ako istodobno *karstyanin* transkribiramo *karstjanin*. Grafija *nasladyenye* može se transkribirati kao *nasladjenje* i *naslađenje*. Ako bismo prihvatili da grafiju *dye* valja transkribirati kao *đe*, onda bi i Kašićeve primjere poput *ondye, gdye, zapoviddye* valjalo također transkribirati *onđe, gđe, zapoviđe*, a priređivači njegovih djela to ipak ne čine.

Fonem /*ž*/ bilježio je naime Kašić nekim grafemima. U *Nauku karstyanskom* iz 1633. uz zapise *yha, yhe, yhi, yho, yhu* navodi primje-

re *meyha, preyha, priyhe, priyhi, nayhoh, preyhu*, upozoravajući da se digraf *yh* ne ima “glasiti osobitiem glasenyem” njegovih članova, nego “yedniem samiem” (str. 12). Upotrijebio ga je u *Venefridi (doyhchie, grayhanin, mlayhi, nayhem, poroyhen, royheni, tayhisc, tuyhi)*, *Ritualu rimskom (tuyhæ 53, 66)*, *Starom zaujetu (nenahoyhasce Post 2, 21; parvoroyhenieh Post 4, 4; opoviyh Post 24, 23; ispoviyh Jš 7, 19; zapoviyh Post 45, 9)*. U djelu pak *Piesni duhovnæ* iz 1617. govori o funkciji grafema *y* u vezama *yi* i *ye* te spominje u tim postavama njegov “oštriji izgovor”, a kao primjere navodi riječi *Yijvo* i *priyje*. Mjesto *y* u svezama *yi, ye* dopušta u istom odlomku pisanje *g*, dakle *gi, ge*, ali ne navodi primjere, nego napominje da tako čine Talijani. Taj napatuk primjenjuje u *Perivoyu od dievstva* (1625), pa piše *doge dan od pijra* (191), *Tiburçio doge k gnim* (196), *Pogi, rece mu ona* (196), ali u istom djelu nalazimo *poyosce, nevidyasce* (196).

Zbog miješanja štokavskih i čakavskih oblika te višeznačnosti nekih Kašićevih grafema u prvim djelima jezikoslovci nisu jednodušni u interpretaciji grafija *rodyak, rodyenje, meya, mòxyani* iz HTR, koje se mogu odčitati dvojako: kao sačuvano starohvatsko *d'* (*rod'jak, rod'jenje*), ili je *d'>j* (*meja*), a *žd'>žj* (*možjani*), što bi odgovaralo čakavskom fonološkomu sustavu, odnosno kao oblici s već provedenom jotacijom: *rodak, rođenje, neđa, možđani*, što bi odgovaralo štokavskom fonološkomu sustavu.⁷

Dio je dvojba suvremenim interpretima Kašićeva jezika ostao dakle i nakon Kašićeva konačna odabira štokavske jekavštine za književnu podlogu. Razlog je tomu ne samo višeznačnost grafema *y* kada se pojavljuje u kombinaciji sa samoglasnicima ili suglasnicima, nego i stoga što je proces tzv. najnovije jotacije obuhvatio u istoj kategoriji samo dio oblika, a drugi je dio ostao izvan procesa. Tako su, primjerice, priređivači Kašićeva prijevoda *Svetoga pisma* oblik *ne nahodahu* donijeli u dvjema transkripcijama: *ne nahodjahu* (NZ Mk, 14, 56) i *ne nahodahu* (SZ Izl, 15, 22). Prva transkripcija odgovara Kašićevoj grafiji *nena-hòdyahu*, a druga *nenahóyhahu*.

Da je Kašićev fonološki sustav njegove zrele faze – polovica 1630-ih – štokavski s oba para afrikata, o tom nema dvojbe:

/č/ – /ć/ : *cuddo* /čudo/ – *kuchia* /kuća/

/ž/ – /žj/ : *uwicbati* /uvičbati/ [uvižbati] – *tuyhi* /tuđi/ [tuži].⁸

⁷ Ima istraživača koji drže da je fonem /ž/ sastavnim dijelom Kašićeva fonemskoga inventara već u *Institucijama* (Horvat 1999b: 145).

⁸ Fonem /ž/ javlja se u Kašića na morfemskom šavu kao zvučni parnjak bezvučnomu /č/ (u njegovoj grafiji *c*) pred zvučnim /b/: *uwicbati* (*Ritual rimski, Predgovor*),

Isto tako nije dvojbena postojanje nepčanika *l̥* i *ń* u njegovu književnom jeziku. Ali je dvojbena iz Kašićevih zapisa *lie*, *lye*, *nie*, *nye*, *tie*, *tye*, *die*, *dye* jednoznačno izvoditi transkripcijske likove /*lje*/, /*ļe*/, /*nije*/, /*ñe*/, /*tije*/, /*će*/, /*dije*/ /*đe*/, kako se može naći u literaturi. Uvijek valja voditi računa o kojoj je jezičnoj kategoriji i obliku riječ.

Upravo je zbog toga u ovom radu sastavljen popis osnovskih morfema sa starim jatom te doneseni oblici s odgovarajućim zamjenama u izvornim Kašićevim zapisima. Iz toga se popisa vidi da se u gotovo svakom osnovskom morfemu mogu pronaći potvrde za dvije jatovske alternante, /*i*/ i /*je*/, a da su pojavnice s /*e*/ alternantom sjevernočakavsko nasljeđe, odnosno likovi s tzv. pokrivenim *r*. Isto je tako razvidno da u većem broju oblika Kašić ne bilježi jotaciju zubnika *l*, *n*, *d*, *t* kada se nađu uz dvoglasnik *ie*. To je posebno naglašeno u kategoriji glagolskih imenica izvedenih od glagola na *-jeti*, kada osnova završava na zubnike *t* i *d*: *htienye*, *pohotienye*, *prityenye*, *sardienye*, *sidyenye*, *uvidyenye*, *zabludienye* (svi su primjeri iz HTR) .

U Kašićevu radu na oblikovanju i izgradnji jezika vlastitih književnih djela prepoznaju se izraziti normativni postupci. Već je u HTR nekoliko normativnih zahvata koji govore u prilog tezi da su Kašićeva ukupna jezikoslovna nastojanja, pa i ona iz najranije faze, u izrazitoj funkciji standardiziranja hrvatskoga jezika. Tako s prijedloga *brez* upućuje na pravilnije *bez*, a uz prijedlog *pre*, koji je mogao nasljedovati iz paške čakavštine, kao i ekavske likove *čelivàti*, *čelov*, napisao je “vedi *pri*”, što dosljedno provodi u imeničnim i glagolnim tvorenicama (*pribiek*, *pribivalac*, *pribivati*, *prigaziti*, *prigliubodinik*, *prikoriti*, *priplivati*, *priporucenye*, *pripouciti*, *prizimiti*). Ikavski su likovi s *pri-* u navedenim slučajevima izoglosno povezivali dubrovačku (Držić, Gundulić), dalmatinsku (Marulić, Lucić) i bosansku (Divković) pisanu knjišku i govornu tradiciju s Kašićevom općehrvatskom.

Kašić je dakle i prije *Institucija* otpočeo procesom hrvatske književne standardizacije u smislu stvaranja općega koinea. Taj je proces nastavio u *Institucijama* tako što je napustio dio staročakavskih crta, uveo pojedine staroštokavske i novoštokavske oblike kao alternativne, odlučio se za ikavicu i opisao zapravo knjiški idiom čakavsko-štokavskoga amalgama. Taj je njegov potez na samome početku 17. st. iznimne važnosti u povijesti razvitka hrvatskoga standardnoga jezika, jer on

(*po*)*rodcbina*, *sarcba*, *rasercba* (*Sveto pismo*, na više mjesta). U literaturi se nije navodio kao sastavni dio Kašićeva fonološkoga inventara ili se pogrešno vezivao u “grafijsku kombinaciju” *dc* /*dč*/ namjesto *cb* /*čb*/.

standard ne vezuje ni uz jedan organski idiom već ga usmjeruje prema nadorganskoj i nadregionalnoj stožernici. Na tim je temeljima on i izgrađivan sve do potkraj 19. st., kada je djelatnošću hrvatskih vukovaca ozbiljno uzdrman.

U kontekstu nadorganskoga i nadregionalnoga valja promatrati i Kašićev odnos prema jatovskoj problematici. Činilo se da će nakon *Institucija* njegov konačan izbor pasti na ikavicu, no dubrovačko okružje usmjeruje ga prema drugim rješenjima. Dubrovačku štokavštinu nasljeđuje u dvama pojavnim oblicima – živom govoru i knjiškom nasljeđu – sa svime što ta dvostrukost posljeđuje. To znači da je pišući po dubrovačku (*kardeno* = kardinal, *tempao* = tempal, hram, *yes, milos, gliempos*), uveo u svoj jezik ne samo dubrovačku jekavštinu (*tarpieti, gorieti, umieju, spovidieti, zapovidieti*), i hiperjekavštinu (*smijeyati se*) nego i učvrstio ikavštinu, koju je ova pak bila sačuvala najvećma u, Kašiću dobro znanoj, knjiškoj tradiciji (za koju još uvijek nije raščišćeno je li posljedica dalmatinsko-dubrovačkih književnih veza ili starije dubrovačko organsko stanje).

Kašić hrvatsku jatovsku raslojenost nije rješavao metajezično. Jezično ju je riješio na taj način što je u jekavskim tekstovima sačuvaov velik udio ikavskih likova na razini prefiksa i osnove riječi. Taj je postupak pretvorio u maniru u *Kalendaru Rituala rimskoga*, hotimice miješajući ikavicu s jekavicom. Ne samo u istom poglavlju, na istoj stranici, nego čak i u istom retku jednu do druge nalazimo iste riječi napisane u ikavskoj, odnosno jekavskoj alternanti: *tijlo, tielo, vira, viera, missecina, miesecina* itd. Na taj je način djelatno proveo ono što je u predgovoru napisao: "... ne branim za to Dalmatinu nasscemu, da on neobrati na sfoy nacin ovae istae rijci, (...) ni magne Dubrovcaninu, (...) te tako u innih rjicih, koyae nebuddu upiysane nacinom sfoga grada, ili missta, sfak na sfoy nacin navernuvsci slovo koyegodi po sfoyoy obicayi". Time je, u jatovskoj problematici, dva stoljeća prije iliraca anticipirao njihov integracijski postupak uvođenja tzv. rogatoga ě radi nadilaženja pokrajinskih jatovskih razlika (Putanec 1999b). Na prvi pogled takvi postupci ne bi govorili u prilog normiranju, ali uklopljeni u cjelinu povijesti hrvatskoga književnoga jezika, u kojoj su gramatička i leksička sinonimija njezinim stalnicama do današnjih dana (Tafra 1999: 45), odčitavaju se kao normativni.

Kašićevo se djelo skladno uklapa u povijest razvitka hrvatske standardne jekavštine i čvrsto ocrtava sintezu koja definira duge jatovske alternante kao jednosložne, dakle jekavske (Rešetar 1942, Brozović 1973, Vončina 1993). Stoga bi dosad uglavnom rabljeni pridjevak "ijekavski" za hrvatsku jekavštinu valjalo napustiti bez obzira što ga nalazimo u radovima uglednih jezikoslovaca D. Brozovića (1973), J. Deros-

sija (1978), R. Katičića (1981, 2000), D. Gabrić-Bagarić (1984, 1988, 1991) i dr. Dvosložni se ostvaraj, koji implicira izgovor [ije] u standardnoj hrvatskoj štokavštini u osnovskom morfemu ostavlja kao pričuvni za potrebe stiha, a normira u nastavačnim morfemima pri stupnjevanju pridjeva i tvorbi otprijdevnih izvedenica (*starije, novije, ljupkije...*; prilog *prije*).

Pitanje točnoga određenja govorne osnovice i Kašićeve i suvremene hrvatske jekavštine time je riješeno u ključnoj točki. Ostalo je još odgovoriti na jedan detalj. Otvara se naime pitanje daje li se nazivak prema nosivoj alternanti u nastavačnim morfemima ili u osnovskim. S obzirom na udio jekavskih elternanata u nastavačnim i osnovskim morfemima u Kašića, njegova bi se govorna osnovica zaista mogla zvati jekavskom, ali bi suvremenu standardnu osnovicu hrvatskoga jezika valjalo definirati kao jekavsko-ikavsku, budući da se u potomnoj na mjestu nekadašnjega jata u nastavačnim morfemima nalaze isključivo ikavski likovi. Na taj bi se način ne samo nazivak uskladio s njegovim sadržajem, nego i naglasila povijesna jekavsko-ikavska prepletenost hrvatskoga standarda.

Za naše suvremene jatovske dvojbe Kašićeva jednosložna raslojenost dugoga jata te (ne)provođenje najnovije jotacije u kategoriji glagolskih imenica izvedenih od glagola na *-jeti* kojima osnova zavšava na *t-* i *d-*, uz mnoštvo istovrsnih potvrda u drugih dubrovačkih i bosanskih jekavskih pisaca, mogu biti poticajnim u razmišljanjima o konačnim rješenjima hrvatske jezične i pravopisne norme u tom odsječku.

GRADA

-bdê-: *bdécchi* HTR 27; *bdenye, bdiéchie* NZ Lk 12, 37; *bdiécchi* RR 33; *bdiénye* NZ Mt 14, 25; *bdienyieh*; *bdielaca, bdièti* HTR 27;

-besêd-: *besiedda* HTR 27; *besida* ILI 38; *besidda* RR 77; *besidenye* RR 33; *besieda* HTR 27; *besiedenye* NZ Mt 26, 44; *besiediti* Lk 5, 4;

-bê-: *biesce* NZ Mt 14, 24, *biese* RR 33; *biehu* NZ Mt 14, 33; *bih, bijh* ILI 98; *bijhu* RR 33; *bijscje* ILI 98, RR 1, 33; *bisce* ILI 98;

-bêč-: *bíecva* HTR 27;

-bêd-: *bíeda* HTR 27; *bíedan* HTR 27;

-bêg-: *biexánye* HTR 28; *biexàti, biexécchi, biexim* HTR 28; *bixah* ILI 121; *pobighnu* ILI 180; *pobigosce* ILI 87;

-bêl-: *bíegl* (=biljac, sukanac) HTR 27; *biegli* (komp. od *bijel*) RR ; *bieli* HTR 27; *bielinà* HTR 27; *bielìti* HTR 27; *bijla* RR 9a; *bilo, bielocivost*;

- bêlêg*-: biglièg HTR 27; bilyieg RR; obigliexe RR 6, 7, 12; obigliexu RR 11; obilixye HTR 58; zabigliexena RR 5;
- bês*-: bîsan HTR 27; bîsno HTR 27; obistan HTR 58;
- blêd*-: bliedilo, bliedostju; blîd HTR 28; blidi ILI 84; blidyi ILI 84; obliditi HTR 59; oblidyuyem HTR 59;
- bludê*-: bludenstvo, bludecchi, bluditi HTR 28; zabludienye, HTR 104;
- bolêzn*-: bogliezni SZ Post 3, 16; bogliévasce NZ Iv 11, 3;
- brêmen*-: bremenæ (G jd) NZ Mt 11, 30; bremenimi NZ Lk 11, 46; brîme HTR 30; brimme ILI 33;
- brêst*-: brîst HTR 30;
- cêc*-: ciecch, çicch HTR 31, ILI 180, RR 32, 34; çichia HTR 31, ILI 180; çiccha RR 5; çiecch RR 16;
- cêd*-: çidîlo HTR 32; çiditi HTR 32; proçidenyæ RR 4a;
- cêl*-: çijlæ RR 1; çîl HTR 32; çilina HTR 32; çilo ILI 10, RR 16; çio RR 46;
- cêlov*-: çelivasce NZ Lk 7, 38; çelivàti HTR 32; çelov HTR 32; çelùjem HTR 32; çelúnuti NZ Mt 26, 48; çielova (G jd.) NZ Lk 7, 45;
- cên*-: çiena NZ Mt 27, 6; çignen HTR 32; çinà HTR 32; nesçiegnena SZ Post 29, 33; proçiegneno SZ Post 15, 6; proçieniti NZ Mt 11, 16; sçieniti NZ Mt 4, 17;
- cêsar*-: çesarru NZ Mt 22, 18, çesarrova NZ Mt 22, 22;
- cêv*-: çív HTR 33;
- crêp*-: crip HTR 32;
- crêv*-: crívo HTR 32;
- cvêt*-: çvietya RR 4a; çvít HTR 33, ILI 10;
- č(l)ovêk*-: clovican HTR 32; clovicanski HTR 32; clovicanstvo HTR 32, RR 74; clovicki HTR 32; clovichk HTR 32; clovicka ILI 58; cloviek RR 16; clovik ILI 10, RR 16; clovikka RR 6; coviek PD 195;
- dê*-: gdie SZ Post 30, 38; ; ondi ILI 176, RR 13; ovdi ILI 176;
- dêd*-: diedinicch NZ Mt 21, 38; diedinu NZ Mt 21, 38;
- dêl*-: diela (Ak mn.) NZ Mt 5, 17; digliènye HTR 33; dijlitese NZ Mt 7, 23; díl HTR 33; díjlak HTR 33; dilitegl HTR 34; diliti HTR 34; diliti se HTR 34; dilnik HTR 34; dillo RR 6; dillovanya RR 76; izdilati HTR 42; Nediegliia RR 13; nedieglni RR 13; nedieglno RR 12, 17, 18; nediglia RR 10; Nedigliom RR 2; nediglno RR 7, 11; nediglno mu RR 10; ne-

- razdiglivvo RR 75; razdieglienye RR 32; razdiglieno RR 75; zdilla HTR 106;
- délo(va)-ti*: dillati HTR 33; dilo HTR 34; dilovàti HTR 34; dilovnik HTR 34; dilovniça HTR 34;
- dêt-*: diciçça RR 6; dijiçça RR 6a; dite ILI 33; dîtè HTR 34; diteççe RR 5a; ditetçcu RR 5a; ditettova RR 5a; diticch HTR 34; ILI 186; ditichiu ILI 186; ditiechiak NML 21; ditigni HTR 34; ditignstvo HTR 34; ditinstva RR 73;
- dêti-*: nadijva RR 10a; nedyu RR 10a; odicchia HTR 60; odichiom RR 2a; odieva NZ Mt 6, 30; odijchia RR 13; oditi (=odjeti, odjenuti) HTR 60; odivenih RR 2a; pridivak HTR 73;
- dêv-*: devoyka ILI 22; dieviçça NZ Mt 1, 23; dievóyçiça NZ Mt 9, 24; divà HTR 34, ILI 21; diviça HTR 34, ILI 38; diviççæ RR 15?; diviçiça HTR 34; diviçki HTR 34; divom ILI 36; divstvá HTR 34; divòyka HTR 34;
- dlêt-*: dlìto HTR 34;
- drê-*: razderotinna NZ Mt 9, 17;
- drêm-*: drimatti ILI 132; drimgliah ILI 132; zadrimasce NZ Mt 25, 5;
- drêš-*: odriesciti NZ Mt 16, 19; odriescuyete NZ Lk 19, 34; odrijscenyà RR 13; odrijsciti RR 13; razdriesciti NZ Mt 5, 18, 19;
- drêv-*: s dærvij NZ Mk 14, 43; dærvodigla NZ Mk 6, 3; dærvu NZ Lk 23, 31; drieva RR 10; dríven HTR 36; drívo HTR 36, ILI 188; drivodiglia HTR 35;
- dvê-*: dvi RR 76; dvih RR 75; dvijma RR 4; dvimi ILI 188; dvisti ILI 62; dvisto ILI 62; dviyuh RR 11; òbedvi HTR 58;
- gdê-*: gdi HTR 37, ILI 176, RR16; gdie RR 16, NZ Mt 2, 2; gdieno NZ Mt 6, 19; gdigìdir HTR 37; gdino RR 6, 7a;
- glêg-*: gliéxagn HTR 38;
- gnêv-*: ggnijva PD 197;
- gnêzd-*: ggnîzdò HTR 37;
- grêh-*: gresniciçi RR 7a; grieha (G mn) NZ Mt 1, 21; od griehòva NZ Lk 24, 47; griescnik NZ Iv 9, 25; griesciti NZ 5, 29; sagriescenyà NZ Mt 6, 14; gríh HTR 40; grijha RR 79; grijhà RR 74; grisciti HTR 40; sagri-scenyà RR 77, NZ Mt 12, 5, Mk 3, 29;
- hlêb-*: hlib ILI 187;

- h(o)tê-*: hotienye SZ Post 24, 57; hotinye RR 12; hotinyem RR 80, 2a; htiò RR 2; nehotiti HTR 54; tili ILI 35;
- (j)êd-*: obìd HTR 58; obìdovati HTR 58; obiduyem HTR 58; obied NZ Mt 22, 4; obiedovali NZ Iv 21, 15; obiedovao NZ Lk 11, 37; yédjahu NZ Lk 17, 27, 28; yestòyskà RR 79; yim ILI 120; yio ILI 121; yisti ILI 121; yiyah ILI 120;
- jelên-*: yelin HTR 103, RR 11;
- kolên-*: kolienna NZ Mt 17, 15; kollenno NZ Mk 1, 40;
- kolêvk-*: kolibeka HTR 46;
- korên-*: koren HTR 46; korénye HTR 46; korenitise HTR 46; korrin RR 45, 47;
- krêp-*: krepko RR 73; krepsti (1x) NZ Mt 24, 29; kriepglien NZ Lk 1, 80; kriepos NML 7; kriepost NZ Mk 5, 30; kripiiti, kriipko HTR 47; kripossnom RR 2a; kriipost HTR 47; kriipostan HTR 47; kriipostno ILI 177; Pokriipglienye RR 3a;
- lê-*: dakle RR 6; dòkle HTR 35; pokle ILI 184; pokli RR 8, NZ Mk 26, 33;
- lêk-*: liciti HTR 48; liecenyà NZ Lk 9, 12; licénye HTR 48; lieciti HTR 48; liecnik HTR 48, NZ Mt 9, 13; liekariæ RR 17; lijk RR 15, 16; likar HTR 48; likariá HTR 48;
- lên-*: lín HTR, ILI 188; lino ILI 177; linòst HTR 48; obljinise RR 1a;
- lêp-*: lipgli ILI 66; lijpo RR 10; lipi ILI 66; lípo HTR 49; lípost HTR 49, ILI 40; lipsci ILI 66; lipyi ILI 66; naylipsci ILI 133; prilipi ILI 63;
- lêp-*: líp (=ljepilo) HTR 49; lípigli HTR 49; lipiti HTR 49; prilipak HTR 74, ILI 29; prilipglien HTR 74; prilipiti HTR 74, RR 16;
- lêš-*: lisa HTR 49;
- lêt-*: lietto RR 17, 32, 34; litina HTR 49; litto RR 1, 3, 6, 7; primalitgne RR 1; primalitgni RR 15, 17; primalitye HTR 74; prolietgne RR 17; prolitgne RR 15; prolitgnega RR 15;
- letê-*: doletiti HTR 35; leténye HTR 48; letiti HTR 48;
- lêv-*: lievæ RR 12; lijvoy RR 10; lívi HTR 49;
- lêva-*: izlieti SZ Izl 29, 7; izlievasce SZ Post 30, 38; livàti HTR 49; líven HTR 49; poliye RR 5a; prolivjati RR 5a; prolivyje RR 6a; slih ILI 143; slivam ILI 143; ulivayucchi RR 7a; zaliti ILI 65;
- lêz-*: lìsti HTR 49; listve HTR 49; ulisti RR 4a; ulize ILI 181; uzlizla RR 47;

- medvêd-*: medvid HTR 51;
-mêd-: mîdegnak HTR 51; mîden HTR 51; mîdeniça HTR 51; mîdo HTR 51;
-mêh-: mîh HTR 52; mihúr HTR 52;
-mên-: miena RR 17; Mijgnenya RR 31; Mijna RR 5–7; Mijnæse RR4; neprominitivvo RR 75; promignuyu RR 5; promijniti RR 6; promina RR 8a; prominilo RR 1; prominiti RR 34;
-mêr-: neizmiernom RR 5; neizměrni HTR 56; smerna V 37^v; izamirriti RR 11;
-mêsa-(ti): izmiescana NZ Mt 27, 34; smiescao NZ Lk 13, 1;
-mêsec-: miesecinæ RR 15, 34; miesecjnnæ RR 15; mieseç RR 10, 15, 18, 31, 32; Miessecinna RR 16; Miessecinski RR 15; Miesecinæ RR 5–7; miscnoga RR 5; Misseç RR 9; Misseça RR 6, 9, 11, 15, 16; Miessecinna RR 16; Miesecna RR 4;
-mêst-: miesto RR 1, 6, 15, 34; mijsta RR 16; miesta (G mn) RR 2; misto RR 1, 5; namiestati RR 12; namiestiti RR 33; namiestnikom RR 35; namiestena RR 35; namiestiti RR 33; namistena RR 7, 35; namistenye RR 7; namistnik ILI 17, RR 78;
-mlêk-: mliko ILI 35;
-mlêt-: mliti HTR 52;
-mnê-: mijgnenya RR 31; mnijm NZ Lk 17, 9; mniti HTR 54;
-mrê-: mrem ILI 132; mrih ILI 132; mriti ILI 132, HTR 54; umrih ILI 143;
-mrêž-: mrexa NZ Lk 5, 6; mrexicu SZ Izl 29, 13; mréxník SZ Izl 39, 39; mriexa Izr 1, 17; mrëxa HTR 54;
našên-: nascinaç ILI 81; nascinka ILI 81; nascinski ILI 80
nê-: nieka RR 5; niekolicina RR 5; nietko NZ Lk 8, 43; nigda ILI 175; niki HTR 57; nikih ILI 53; nikkolika RR 4a; nikoliko HTR 57, RR 1, 5; nikoyi HTR 57; nitko RR 6a;
-nêdr-: gnidrieh PD 191; gniedrieh SZ Br 11, 12; gniedra SZ Izl 4, 6;
-nêm-: niem NZ Lk 1, 22; niemac NZ Mt 9, 32, Lk 11, 14; ním HTR 57; nimaç HTR 57; onimiti HTR 62;
-nê(s)t-: doníti HTR 35; odníti HTR 61;
obê-: obiyuh RR 77;
-pênez-: pienez SZ Izl 30, 16, NZ Lk 15, 8; pinez NZ Mt 22, 19; pie-
neznika NZ Iv 2, 15; pieneznieckæ NZ 21, 12;

- pêsk-*: pieskom SZ Post 41 (kom); pijsak Sir 22, 18; piskivo (=pjeskovito) HTR 67;
- pêsn-*: piessan RR 11; pjesni RR 11; pijsnik HTR 67;
- pêv-*: pievaymo SZ Izl 15, 1; spievayuchi SZ Post 4, 21; zapievva SZ Izl 15, 1;
- plên-*: plin HTR 68; pliniti HTR 68;
- plêsn-*: plisan HTR 68; plisiv HTR 68; plisniv HTR 68;
- plê(v)-ti*: pliti HTR 68;
- prê-*: bezpristanka ILI 174; neprivarri RR 9a; pri ILI 174; pribijva RR 11; pricisti RR 11; pridàna RR 78; Pridànya RR 80; pridragi ILI 63; prie RR 2, 5, 12, 16, 17, 46; pridatti R 7; pridobivayu RR 33; prigledanyem RR 7; primiestivvæ RR 18; primiestivih RR 9; primistenyu RR 16; primoguchia RR 16; priobrätivvi RR 74; priporuccenya RR 18; prisfetoga RR 18; pristolya RR 18; pristolye RR 78; pristupna RR 2, 18; pristupno RR 1, 10; priy ILI 177; priye ILI 175, RR 15, 46, 47;
- prêd-*: nàprèdak RR 2; napredovaloseye RR 1; naprid RR 1, 8; u naprida RR 5; napridak ILI 175; prid ILI 181, RR 11, R 51; prida RR 6; pridstavglieno RR 17; pridstavili RR 12; pridstaviti RR 52; sprid ILI 181; spridstùpasce RR 15;
- prêk-*: nezapricùye RR 8; prik ILI 182; priko ILI 180, RR 1, 7; prikosyutra ILI 174;
- prêsn-*: priesnæ SZ Izl 12, 8; prijsan SZ Lev 27, 6;
- prêstol-*: pristolye HTR 75;
- rêdk-*: retko ILI 175;
- rêk-*: izrìti HTR 43; recchi RR 1, SZ Post 24, 44; ricmi RR 80; riec SZ Post 44, 18, NZ Lk 20, 26; rijcmi RR 4a; riti ILI 120; rijci RR 32, 34, rijcìh RR 32;
- rêp-*: izkoriepi NZ Lk 17, 6; izkoriepiti NZ Mt 15, 13;
- rêš-*: odrisciti HTR 61;
- rêz-*: odrixem HTR 61; odrèzati HTR 61; rijzak RR 32, 34, 47; rijzaka RR 33; rijzka RR 33, 47; rizu RR 10;
- sêd-*: obsesti HTR 59; sidij RR 74; siediti SZ Lev 15, 6; siedechi SZ Post 19, 1; siedisctu NZ Mt 19, 28;
- sêk-*: sicchi ILI 131; sicem ILI 131; Siegna RR 35; siekira SZ Pz 19, 5;
- sêmen-*: sieme SZ Post 4, 25; siemenu SZ Post 12, 7; sime HTR 82;

- sên-*: obsienechi NZ Mk 9, 6; obsieniti Lk 1, 25; sieniča Sir 34, 19; sieničami SZ Lev 23, 42;
- sêno-*: seno HTR 81; sieno NZ Mt 6, 30; sino HTR 82;
- sêver-*: siver ILI 12; sieveru SZ Post 13, 14; sieverskoj SZ Izl 38, 11;
- slêd-*: naslednik RR 78; naslidovanye HTR 55; naslidovati HTR 55; naslidovnik HTR 55; naslidye HTR 55; nasliduyem ILI 83; nayposledgna RR 5; nayposledgnemu RR 15; nayposli ILI 177, RR 32, 33, 3a; nayposlie RR 13,16; posledgne RR 11; posledgnih R 17; posli RR 10; poslidgni HTR 71; poslie RR 17, 7a; possli ILI 175; slidecchi RR 9, 18; slidechie RR 8, slidecchi RR 2; slidechiemu RR 6, 7; 35; slidèchiu RR 16; sliedi RR 35;; sliedyasce RR 15; slidyen ILI 171; slijdi RR 9, 11, 15; slijditi RR 2;
- slêp-*: sliep NZ Iv 9, 18; sliepaç NZ Mt 15, 14; slipça NZ Mt 20, 30; sliepcevu NZ Mk 8, 23; sliepochoom SZ Post 19, 11; zasliepgliù SZ Izl 23, 8;
- slovên-*: Slovinskih RR; Slovinski RR; Slovinskæ RR;
- smê-*: smim ILI 119; smitti SZ Lev 26, 37;
- smêh-*: posmihovàtise HTR 71; smijh SZ Post 21, 6; smijsna RR 10a;
- snêg-*: snieg SZ Br 12, 10, NZ Mt 17, 2; snig ILI 29; snixe ILI 29; snixij ILI 159;
- spê-*: dospitàk HTR 35; dospiti HTR 35;
- srêd-*: posredno RR 17; sred RR 16, SZ Post 40, 20; sredgni SZ Br 8, 4; srediçça RR 9a; srednemu RR 17; sresti Post 32, 17; sriedæ SZ Post 47, 10; po sriedi SZ Br 35, 5; srijda RR 10, 12; srijdu RR 2; usried SZ Izl 8, 22;
- srêt-*: srechia SZ Lev 16, 9; prisrecchna V 37^v; srechian Mudr 3, 13; susretanye SZ Post 14, 17; susretiti NZ Lk 14, 31;
- starêš-*: stariescina NZ Mt 16, 21; stariscinami NZ Mt 27, 41;
- stêg-*: stige (A mn) Br 2, 2;
- stên-*: stiénæ (G jd) NZ Mt 7, 24; stijna SZ Izl 15, 16;
- Stêp-*: Stiepan RR 70; Stipanu ILI 181;
- strêl-*: striegliaç SZ Post 21, 20; striela V 21^r; strielami SZ Izl 19, 13; strijla V 6^r; strile NZ Post 7, 14;
- svêst-*: nesviestni NZ Mk 7, 18; nesvisnost NZ Lk 6, 11; sviesti SZ Post 43, 22;

- svéc-*: sfijchia RR 10a; svichke NZ Lk 25, 37; sviecha SZ Post 5, 2; sviechnice NZ Lk 35, 14; svietgnak NZ Lk 35, 14;
- svêt-* (savjet): sfiet Post 41, 37; sfietóvanye NZ Lk 23, 51; sfittovanye RR 7a;
- svêt-* (svijet): sfiet NZ Iv 7, 7; sfieta RR 50; sfijtom RR 78; sfittovnoga RR 6a;
- svêtl-*: proffitglienye RR 12; sfiétila NZ Mt 5, 17; sfietilliscta RR 31; sfietlost NZ mt, 5, 17; sfitlost RR 73, NZ Iv 11, 9;
- têh-*: utiescitegl NZ Iv 14, 16; utiesciti NZ Mt 3, 18; utiesceni NZ Mt 5, 5; utiscittegl NZ Mt 14, 26;
- têk-*: istece NZ Mt 4, 16; naticécucchiese NZ Mk 9, 14; pritecucchi NZ Mk 9, 15; tecchi RR 5a;
- têl(es)-*: telésà (G mn) SZ Post 41, 4; telesih RR 78; telesna NZ Iv 3, 12; telesnom NZ Lk 3, 22; tielesa NZ Mk 27, 52; tielo NZ Mt 5, 29; tijlu RR 75; tila ILI 35; tilesa ILI 35;
- têmen-*: timenieh LF;
- têra-(ti)*: odtìrati HTR 61; potierati SZ Izl 15, 9; potira SZ Post 14, 15; satierayucchi SZ Jš 10, 37; tierati SZ Post 35, 5;
- têsk-*: pritieskalo NZ Mk 3, 9; pritieskovahu NZ Lk 8, 42; stieskuyem NZ Lk 12, 50; tiesk NZ Mt 21, 33; tieskota NZ Iv 16, 3; tiscgnu SZ Br 3, 54; tiskochia SZ Post 41, 21; tiskova SZ Br 18, 27;
- têsn-*: stiesnuti NZ Lk 19, 43; stiesnuta SZ Izl 39, 6; tiesna NZ Mt 26, 12;
- trêb-*: potrebæ RR 1, 17; potrebna RR 80; potrebu RR 52; potrebova RR 17; potriba HTR 72; potribgliv HTR 72; potirbovati HTR 72; potribuye HTR 72; trebovasce RR 15; tribovasce NZ Mt 23, 23, tribuye NZ LK 13, 14;
- trêm-*: trimom NZ Iv 10, 23; trimova NZ Iv 5, 2;
- trêsk-*: treski NZ Ps 96, 4; triesk NZ Mt 24, 27; NZ Lk 10, 18; trieskovi NZ Otk 4, 5; triskòva RR 406;
- trêzn-*: treznostyu NZ Rim 12, 3; trieznosti NZ Tim 2, 9; triznostyu NZ Tim 1, 15;
- umê-(ti)*: neumìtegljan HTR 57; neumitèglstvo HTR 57; neumìti HTR 57; razumimo RR 32; razumitti RR 1, 32; umieteoni RR 16; umim ILI 181; umiyah ILI 119;

- vêd*-: ispovidnika RR 12; ispovijdam RR 73; ispovisti RR 12; izpovidàti HTR 43; izpovidnik HTR 43; ìzpovist HTR 43; pripovidanye HTR 74; pripovidati HTR 74, RR 18; pripovidavac HTR 74; pripovidayucchi HTR 74; sfidocij RR 4a; sfidok ILI 31; spòvidam R 74; spoviediti NZ Mt 7, 23; sfiedocuyemo Iv 3, 11; sfiedok SZ Post 31, 48; zapovida ILI 20; zapovidi ILI 180; zapovidayu RR 16;
- vêdr*-: vidro SZ Post 24, 16;
- vêk*-: vavik ILI 175; vicnoga RR 4a; viekom (=vječno) RR 78; viekovietta RR 34; viekovitto RR 2, 18; vijka RR 74; vijka RR 75; vijkovietto RR 3; vikovitta RR 8; vikovno ILI 175;
- vênc*-: venciaç ILI 31; vienzaç SZ Izl 39, 19; viengem SZ Izl 27, 28; viencati SZ Pz 22, 23;
- vêr*-: neviyrniçi RR 7a; poluvirça RR 6a; poluvirnost RR 76; poluvirstva RR 81; pravovijrça RR 6a; vieru RR 81; viereniçu PD 192; virræ RR 73; virnih RR 78; virrovanyu RR 73; virruyem RR 73;
- vês*-: obiessi NZ Mt, 18, 6; obìscenye HTR 58; obìsiti HTR 58;
- vêst*-: neviystackæ RR 5; navistenyu RR 79; navìstilose RR 79; navistiti HTR 55;
- vêšt*-: uvicbati RR (Predgovor); viescta SZ Post 41, 33; sviesctih NZ Lk 10, 21;
- vêt*-: odvitovanye HTR 62; odvitovàti HTR 62; uvitta RR 79; zavituyemse RR 82;
- vêtr*-: izvietriti NZ Mt 5, 13; vietar NZ Mt 14, 30; vittar ILI 27–28;
- vidê*-: videnye SZ Post 15, 1; vidieli NZ Mt 2, 2; vidivva RR 78; vidyeny NZ Mt 17, 9; Lk 1, 22;
- vrêc*-: vrecchiçu NZ Lk 10, 4;
- vrêd*-: nevrijdne RR 7a; vridno RR 80; vriedna NZ Mt 5, 13;
- vrêm*-: vrieme RR 15, 32, NZ Mt 2, 7; vriemena RR 32; vriemenu NZ Mt 2, 16; vrijmena RR 7a; vriemenitta RR 13; vrime ILI 23; vrimena RR 1, 17, 7a; vrimenito ILI 174; Vrimeitoy RR 18;
- vrêt*-: vrello SZ Post 24, 16; NZ Mk 5, 29, NZ Iv 4, 14; vrem ILI 132; vrih ILI 132; vritti ILI 132;
- zên*-: zèniça HTR 106;
- zlêd*-: zléd SZ Lev 15, 13; zlédi SZ Lev 15, 3, 25;
- zrê(ti)*-: uzrievsci NZ mt 14, 30; uzritti RR 45, 46, 49;
- zvêr*-: zvieri NZ Mt 1, 13; zvir HTR 108;

- zvêzd-*: *zviezdoznača* RR 34; *zviezdu* NZ Mt 2, 2; u *zvezdah* NZ Lk 21, 25; *zvizda* HTR 108;
-*ždrê-b-(ti)*: *xdribča* SZ Post 49, 11; *xdribcicchij* SZ Post 32, 14;
-*živê-(ti)*: *xiviti* RR 6a;
-*ž(d)re-(ti)*: *poxriti* HTR 72; *proxdriesce* SZ Post 41, 4; *proxdrieti* SZ Pz 5, 25; *proxdriti* SZ Br 14, 9; 24, 8;

Literatura

- Babić, S., 1990: Jezik Rituala rimskoga Bartol Kašić u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici – važna sastavnica u razvoju hrvatskoga književnog jezika, *Filologija*, 18, 75–81.
- Brozović, D., 1973: O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata, *Jezik*, 20 (3), 65–74; 4, 106–118; 5, 142–149.
- Derossi, J., 1978: Je li Bartul Kašić ijekavizirao Marulićev prijevod Kempenčeva djela “De imitatione Christi”?, *Čakavska rič*, 8 (2), 17–18.
- Derossi, J., 1992: Grafijski sustav u Kašićevu prijevodu Sv. pisma, *Čakavska rič*, 20 (2), 3–15.
- Gabrić-Bagarić, D., 1984: *Jezik Bartola Kašića*, Sarajevo.
- Gabrić-Bagarić, D., 1988: Jezična analiza anonimnoga rukopisnog rječnika “Slovoslovje dalmatinsko italijansko”, *Čakavska rič*, 16 (2), 9–29.
- Gabrić-Bagarić, D., 1991: Einleitung – Uvod, u: Bartol Kašić, *Venefrida*, 9–31, Bamberg.
- Gabrić-Bagarić, D., 1996: Kašićeva rukopisna Biblija i “Blago jezika slovinškoga” Jakova Mikalje, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 22, 37–49.
- Gabrić-Bagarić, D., 1999a: Kašićeva Biblija i hrvatska svetopisamska tradicija, u: *Bartol Kašić u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*, 49–69, Zagreb.
- Gabrić-Bagarić, D., 1999b: Leksički raguzeizmi u rukopisnom prijevodu “Biblije” Bartola Kašića, *Dubrovnik*, 10 (1/2), 21–37.
- Gabrić-Bagarić, D., 2000a: Rubni zapisi u rukopisnoj Bibliji Bartola Kašića, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 25, 99–121.
- Gabrić-Bagarić, D., 2000b: Das Wörterverzeichnis zur Kašić-Bibel, u: *Biblia sacra. Versio illyrica*, 2, 199–448, Paderborn–München–Wien–Zürich.
- Horvat, V., 1990: Bartol Kašić – kao leksikograf: autor Konverzacijskog priručnika 1595 i Hrvatsko-talijanskog rječnika 1599, u: B. Kašić, *Hrvatsko-*

- talijanski rječnik s konverzacijskim priručnikom, Zagreb. (Ovdje se navodi prema 2. izd. iz 1999.)
- Horvat, V., 1999: *Bartol Kašić – otac hrvatskoga jezikoslovlja*, Zagreb.
- Ivšić, S., 1942. Naš izgovor kroz rime, *Alma mater Croatica*, 8/9, 273–285.
- Jakić-Cestarić, V., 1957: Refleks jata na sjevernodalmatinskim otocima, *Rasprave Instituta JAZU u Zadru*, 3, 407–422.
- Kašić, B., 1595: *Libretto di frasi*, Zagreb 1990 (prir. V. Horvat).
- Kašić, B., o. 1600: *Hrvatsko-talijanski rječnik*, Zagreb 1990 (prir. V. Horvat).
- Kašić, B., 1604: *Institutionum linguae illyrice libri duo*, Romae.
- Kašić, B., 1613: *Nacin od meditationi i molitva*, Rim.
- Kašić, B., 1627: *Venefrida*, Bamberg 1991 (prir. D. Gabrić-Bagarić).
- Kašić, B., 1628: *Perivoy od dievstva illiti xivoti od dievica*, Venetia.
- Kašić, B., 1625–42: *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta* (Rkp. 3613, NSK u Zagrebu).
- Katičić, R., 1981: Gramatika Bartola Kašića, *Rad JAZU*, 388, 5–106.
- Katičić, R., 2000: Über die Sprache der Kašićschen Bibelübersetzung, u: *Biblia sacra. Versio Illyrica*, 2, 59–69. Paderborn–Muenchen–Wien–Zuerich.
- Moguš, M., 1977: *Čakavsko narječje*, Zagreb.
- Moguš, M., 1990: Filološki pogled na Kašićev “Hrvatsko-talijanski rječnik” (Kritički prikaz), *Filologija*, 18, 103–108.
- Putanec, V., 1999a: Tragom Bartola Kašića I: Funkcija digrafa *yh* u grafiji drame “Venefrida” (1627) Bartola Kašića (1575–1650), u: *Bartol Kašić u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*, 107–117, Zagreb.
- Putanec, V., 1999b: Tragom Bartola Kašića III: Polimorfija u izgovoru u grafiji jezičnoga standarda u Hrvata u 17. i 19. stoljeću, u: *Bartol Kašić u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*, 123–135, Zagreb.
- Raguž, D., 1992: Jednosložna zamjena dugoga *ě* u hrvatskom jeziku, *Jezik*, 39 (5), 129–138.
- Rešetar, M., 1936: Jezik pjesama Račinina zbornika, *Rad JAZU*, 255, 1936, 77–220.
- Rešetar, M., 1942: Izgovor i pisanje praslav. vokala *e* u dugim slogovima, *Rad HAZU*, 273, 207–225.
- Tafra, B., 1999: Kašićevi tragovi u hrvatskoj gramatici, *Jezik*, 47 (2), 43–52.
- Vončina, J., 1993: Hrvatski jekavski dugi jat, u: *Preporodni jezični temelji*, 123–154, Zagreb.

Vončina, J., 1999: Bartol Kašić kao jezikoslovac, u: *Bartol Kašić u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*, 5–13, Zagreb.

Vukušić, S. 1991: Podrijetlo jednosložnog izgovora dugoga ijekavskoga jata u hrvatskom književnom jeziku, *Jezik*, 38 (4), 113–116.

THE DISTRIBUTION OF THE *JAT* PHONEM ALTERNANTS IN KAŠIĆ'S WORKS

Summary

The paper deals with the distribution of the old phonem *jat* alternants in Kašić's works. It also defines the phonological value of grapheme sequences that he writes *ie*, *ye* and *ye*, specially the phonological value of the long *jat* syllables, and the phonemic changes of dentals *l*, *n*, *t* and *d* into palatals *ʎ*, *ɲ*, *ç* and *č* in front of *iota* that takes its origin from *jat* in the process of the new *iotacism* (so-called *third iotacism*).

Ključne riječi: jatovske alternante, fonološka vrijednost digrafa *ie*, nova (treća) *iotacija*

Key words: *jat* phoneme alternants, phonological value of digraph *ie*, new (the third) *iotacism*